

МЕДІАЦІЯ ЯК НОВІТНІЙ ЗАСІБ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ СПОРІВ

MEDIATION AS A NEW WAY TO SOLVE FAMILY DISPUTES

Даниляк А.В.,

студентка магістратури юридичного факультету

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті розглядаються питання необхідності запровадження процедури медіації як альтернативного способу вирішення суперечок і розв'язання конфліктів між подружжям. Проаналізовано досвід зарубіжних країн у запровадженні інституту медіації. Особливу увагу приділяється негативним наслідкам для дитини, які можуть виникнути під час сімейного конфлікту.

Ключові слова: медіація, сімейна медіація, медіатор, сімейний спір, сімейний конфлікт, Закон «Про медіацію».

В статье рассматриваются вопросы необходимости введения процедуры медиации как альтернативного способа разрешения споров и разрешения конфликтов между супругами. Проанализирован опыт зарубежных стран во введении института медиации. Особое внимание уделяется негативным последствиям для ребенка, которые могут возникнуть во время семейного конфликта.

Ключевые слова: медиация, семейная медиация, медиатор, семейный спор, семейный конфликт, Закон «О медиации».

This article considers the need for implementation of mediation as an alternative way to solve disputes and conflicts between spouses. Therefore, the term "family mediation" may be often used in scientific literature. We have analyzed the foreign countries experience in the field of implementation of mediation in such countries as Germany, England, Denmark and Finland. Particular attention is paid to negative effects on a child that could appear during the conflict between spouses.

The family is the main element of society. Today family dispute is the category of disputes which we unfortunately meet most often in everyday life. Breaking a marriage, determining the place of residence of a child, collecting alimony, recognizing and depriving parental rights, establishing guardianship or caretaking, division of common property between spouses, all these are the subject of controversy which arises between the spouses in family relationship. The most important thing in resolving family disputes is to reach a consensus between its the spouses and to adopt a positive, shared solution that would best serve the interests of everyone. As a result of mediation, participants in the family dispute can achieve such results.

Mediation is one of the most effective ways of resolving a dispute and restoring proper family relationship, or maintaining normal relationship during and after divorce. Therefore, in this article we will analyze the institution of family mediation and, in particular, its importance in preserving family relations.

Key words: mediation, family mediation, mediator, family dispute, family conflict, Law «On mediation».

На сьогоднішній день сімейні спори належать до тієї категорії справ, із котрою, на жаль, кожен зустрічається у своєму житті. Предметом цих спорів є розірвання шлюбу, визначення місця проживання дитини, стягнення аліментів, визнання та позбавлення батьківських прав, поділ спільного майна подружжям тощо. Основним при вирішенні сімейних спорів є досягнення погодженості між конфліктуючими сторонами та прийняття максимально позитивного рішення, яке б відповідало інтересам кожного. Досягти такого результату сторонам спору вдається за умови використання процедури медіації.

Найбільш діючий спосіб вирішення конфлікту та збереження належних сімейних відносин, або, в крайньому випадку, підтримання адекватних стосунків при та після розлучення – сімейна медіація. Тому у цій статті ми проаналізуємо інститут сімейної медіації та виокремимо його значимість для збереження сімейних відносин.

Проблематиці вивчення медіації у сімейних конфліктах приділяли увагу як зарубіжні, так і вітчизняні науковці, що зробили значний внесок у функціонуванні теоретичного підґрунтя цього питання. Вивченням медіації у сімейних конфліктах займалися вчені, зокрема, Н.Л. Бондаренко-Зелінська, Т.В. Зозуль, В.Г. Андреева, Г.В. Єрьоменко, О.В. Сергієнко, А.О. Гаро, Ю.Д. Притика, Г.Ф. Райко.

Основна мета цієї роботи полягає у визначенні характерних рис медіації як засобу вирішення сімейних спорів.

Для досягнення зазначеної мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати наукові підходи до визначення медіації у вирішенні сімейних спорів; надати поняття «сімейної медіації»; розглянути досвід зарубіжних країн у запровадженні інституту медіації; виявити негативні наслідки для дитини, які можуть виникнути під час конфлікту у подружжі; обґрунтувати значимість інституту сімейної медіації у збереженні сімейних відносин.

Сім'я – головний осередок суспільства. Вона відіграє надзвичайну роль у його життєдіяльності – через фізичну

й соціокультурну зміну поколінь забезпечує можливість існування суспільства [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 Сімейного кодексу України сім'я є первинним та основним осередком суспільства [2].

Перш ніж розглянути використання медіації в сімейних конфліктах для їх вирішення, необхідно надати визначення поняття «сімейна медіація». На нашу думку, сімейна медіація – це процес вирішення сімейних конфліктів мирним шляхом, в якому незалежна третя сторона (медіатор) сприяє покращенню комунікації учасників спору та допомагає прийняти зважені, задовільні рішення для кожної з сторін.

Н.Л. Бондаренко-Зелінська зазначає, що сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення [3].

На думку Т.В. Зозулі, подружжя, особливо молоді, зазвичай драматизують будь-яку спірну ситуацію і вважають, що єдиний вихід із неї – розлучення [4]. Поодинокі або ж тривалі сімейні конфлікти негативно впливають як на взаємовідносини між подружжям, так і на їхніх дітей. Адже батьки слугують для дітей такою собі платформою провідних соціальних тверджень, що сприяє формуванню дитини як складової частини соціуму.

«Під час сімейних конфліктів батьки дитини діють у власних інтересах, а це викликано особистими образами та емоціями, а дитина в цьому разі стає засобом маніпуляції для задоволення власних амбіцій» [5], – зазначає В.Г. Андреева. Державі та батькам необхідно докласти значних зусиль для примирення подружжя і збереження сім'ї, насамперед, із метою дотримання прав дитини та зменшення негативних наслідків між конфліктуючими сторонами.

Тому вирішення спорів між подружжям, особливо тих, в яких є діти, мають враховувати методи, що розкривають звернення за допомогою до спеціалістів у сфері медіації для створення умов вирішення спору. Беручи до уваги іно-

земний досвід, то у випадках, коли учасником медіації є дитина, залучення психолога як спеціаліста є необхідною умовою.

Зарубіжні науковці, які досліджують альтернативне вирішення спорів, А. Роу, І. Шерман, С. Пеппіт визначають медіацію як процес, в якому сторони, за допомогою незалежної третьої сторони, систематично докладають зусиль для з'ясування їхніх спільних та відмінних поглядів, досліджують можливості альтернативного вирішення спору та здійснюють пошук компромісів для укладення угоди про вирішення власного спору [6].

В.В. Резнікова визначає медіацію як альтернативний спосіб вирішення спору (зокрема господарського), що являє собою структурований переговорний процес, який здійснюється за допомогою незалежного, нейтрального та кваліфікованого посередника (медіатора), що допомагає сторонам спору самостійно, на добровільній основі, досягти згоди для вирішення спору, що відповідатиме інтересам кожної зі сторін спору [7].

Легітимного профільного закріплення медіації в українському законодавстві, на жаль, не існує. Законотворчість із цього питання розпочинається тільки з 2011 р., але жодний із законопроектів не був прийнятий Верховною Радою України. Нині в парламенті знаходиться новий проект Закону «Про медіацію» № 3665, який визначає «медіацію» як альтернативний (позасудовий) метод вирішення спорів, за допомогою якого дві або більше сторін спору намагаються в рамках структурованого процесу за участі медіатора (посередника) досягти згоди для вирішення їх спору [8, с. 2].

Попри відсутність офіційного закріплення медіації в українському законодавстві та невелику популярність в її застосуванні, ми все ж спостерігаємо «тіньові» прояви медіації, у разі позасудового розгляду справи. Це проявляється, якщо подружжя не має дітей та поділ майна можливий на основі спільної домовленості.

В Україні медіація відома завдяки діяльності громадських організацій, які займаються самостійною розбудовою цього інституту та практично втілюють її цілі та методи в регулюванні суспільних відносин.

У рамках донорських проектів було підготовлено чимало медіаторів, але переважно вони так і не знайшли застосування своїм навичкам. Однією з причин невигораності медіації є інформаційний вакуум, проте застосовувати медіацію просто вигідно з усіх точок зору: заощаджуються кошти на судові витрати і послуги юристів, заощаджується час на розв'язання спору. Окрім того, зменшується до мінімуму можливість упередженого підходу при прийнятті рішення саме тому, що рішення приймають самі сторони [9].

Варто звернути увагу на досвід іноземних країн, їх успіхи в запровадженні інституту медіації. Наприклад, у Німеччині сімейна медіація стала одним із перших затребуваних видів медіації загалом. Нині сімейні медіації проводяться як практикуючими медіаторами, так і державними службовцями управлінні у справах молоді, які, відповідно до Кодексу соціального права Німеччини, наділені повноваженнями щодо організації проведення медіації у спорах, пов'язаних із вихованням дітей [10].

В Англії відповідно до Закону про сім'ю 1996 р., соліситор (категорія адвокатів у Великій Британії, що ведуть підготовку судових матеріалів для ведення справ баррістерами – адвокатами вищого рангу) зобов'язаний направляти клієнтів, які звернулися за юридичною допомогою в сімейних спорах і водночас володіють правом на її безплатне надання, до медіатора, котрий має державну акредитацію, для проведення інформаційної сесії. Основними цілями попередньої зустрічі є роз'яснення стороні суті примирної процедури, а також проведення оцінки спору. Якщо спір може бути врегульований у результаті застосування медіації та сторона, яка звернулася, дає згоду

на її проведення, медіатор надсилає повідомлення іншому учаснику спору [11]. За згодою двох сторін проводиться медіація.

У Данії сімейна медіація здійснюється місцевими органами опіки переважно щодо справ, пов'язаних із вихованням дітей після розлучення батьків. При виникненні спору уповноважена на його розгляд посадова особа пропонує батькам звернутися до медіатора із сімейних питань. У разі якщо спір не може бути вирішений у медіації, орган опіки виносить постанову по справі, яка підлягає затвердженню в суді й стає обов'язковою до виконання [10].

У Фінляндії прийнято Закон про шлюб, в якому міститься глава, присвячена питанням медіації (глава V «Сімейна медіація»). Згідно з нормою ч. 1 ст. 20 Закону пріоритетним способом вирішення конфліктів, у тому числі правового характеру, є переговори між членами сім'ї й укладення угоди. При виникненні сімейного спору сторони мають право звернутися за сприянням та підтримкою до медіатора (ч. 2 ст. 20), основне завдання якого – забезпечення конфіденційного й довірливого діалогу між членами сім'ї задля врегулювання розбіжностей з урахуванням інтересів усіх учасників. При цьому медіатор зобов'язаний приділяти особливу увагу інтересам неповнолітніх дітей. Проведення сімейної медіації здійснюється спеціалізованими організаціями, асоціаціями та установами, а також практикуючими фахівцями на підставі дозволу, виданого уповноваженими державними органами провінцій [11].

Поширення сімейної медіації зумовлено її високою ефективністю. Так, відповідно до більшості статистичних досліджень Північної Америки, від 55% до 80% сімейних медіацій завершуються укладенням угоди, при цьому від 69% до 90% учасників залишаються задоволеними її результатом; в Австралії – від 75–92% і 83–90%, відповідно. У Данії близько 64% медіацій завершуються врегулюванням усіх розбіжностей, у Швеції близько 90% спорів про дітей успішно вирішуються в результаті проведення медіації [10].

З огляду на вищесказане зрозуміло, що застосування процедури медіації при сімейних спорах є найефективнішим методом їх вирішення, який здебільшого породжує позитивні наслідки.

Що стосується України, то як уже зазначалося, в Україні медіація знайома лише завдяки спонсорським громадським організаціям. Головною з таких організацій є Український центр медіації (УЦМ), започаткований при Києво-Могилянській бізнес-школі, з метою створення інституції, яка б стала рушійною силою для розвитку альтернативних способів вирішення спорів шляхом проведення навчання і надання послуг дійсно незалежних медіаторів [12].

Емоційність є сновною особливістю цієї категорії спорів, адже виникають сімейні спори в умовах сильних переживань та негативного настрою сторін. Звичайно, кожен бажає отримати «своє» в максимальному об'ємі та якомога швидше. Тому очевидно, що сторони, стаючи учасниками «судової гри» у сфері сімейних правовідносин, через тяжку образу бажають помститися одна одній та отримати певний розмір матеріальної компенсації від сімейного життя, котре склалося таким чином.

Сімейно-правові спори є складним та тривалим процесом із деяких причин: небажання сторін йти на будь-які поступки одне одному; недосконалість окремих норм сімейного законодавства, що призводить до формування різної судової практики застосування норм сімейного права при розгляді аналогічних справ та багаторічним судовим процесам [13].

Медіатор, застосовуючи певну техніку ведення переговорів, допомагає сторонам конфлікту усунути суперечності і добровільно співпрацювати для свідомого вирішення проблем, пов'язаних із розставанням, розлученням, дітьми, а також із фінансових або майнових питань [14].

Медіатор є нейтральною (неупередженою) особою, яка допомагає сторонам спору досягти порозуміння, налагодити та проводити переговори. Під час проведення процедури медіації медіатор прагне до забезпечення неупередженого підходу щодо сторін і враховує при цьому всі обставини справи. Медіатор не має права вирішувати спір між сторонами медіації та, якщо сторони медіації не погодились у письмовій формі про інше, надавати вказівки та рекомендації щодо варіантів врегулювання спору, оцінювати поведінку та позиції сторін медіації, за винятком явного порушення ними правових або етичних норм, порядку проведення медіації [8, с. 8]

Можна виділити основні функції медіатора: бути джерелом інформації; «виробником» максимально вигідних пропозицій для сторін; стати радником сторонам при визначенні кінцевих домовленостей; допомогти учасникам спору опанувати «мистецтво» партнерських переговорів, емоційно не забарвлюючи їх.

Говорячи про права та інтереси дітей у сімейних спорах, варто пам'ятати про витрачання мінімальних часових ресурсів та у разі можливості вирішення такого спору мировим шляхом. На жаль, нині не усі юристи розуміють сутність та пріоритетність сімейної медіації як відмінного та мирового способу вирішення сімейних спорів. Важко говорити про дотримання прав та інтересів дітей, коли між сторонами сімейного спору відсутня комунікація або якщо вона є досить токсичною. Сімейна медіація тримає фокус на пріоритеті прав та інтересів дітей, їхньому майбутньому, батьки демонструють приклад для своєї дитини, процес розлучення батьків не завдає дитині психологічної травми [15].

У проекті закону України «Про медіацію» від 19.04.2012 р. N 10301-1 передбачено ст. 35 особливості медіації у сімейних спорах: у разі відкриття судом першої інстанції провадження у справі про розірвання шлюбу медіація є обов'язковою, крім випадків, коли один із подружжя вчинив щодо іншого подружжя чи дитини кримінальне правопорушення [8, с. 35].

Варто зауважити, що в чистому вигляді на медіацію погодиться не кожен, зазвичай відбувається посередництво у спілкуванні між конфліктуючими сторонами з метою виявлення інтересів кожного та поступового зближення позицій сторін до прийняття взаємоприйнятних домовленостей. Досить часто подружжя, що розлучаються, кілька місяців спілкуються виключно через медіатора, виражаючи дуже сильні емоції щодо іншої сторони. Та з часом «ворожнеча» стихає, сторони починають розуміти погляди одне одного і посередництво вже їм не потрібне [13].

Автором проаналізовано основні наукові підходи до визначення медіації у вирішенні сімейних спорів, можна зазначити, що вони не виділяються різноманітністю. Медіацію розуміють як досягнення погодженості між конфліктуючими сторонами за участю третьої сторони – медіатора, що допомагає учасникам спору самостійно, на добровільних засадах, досягти такого результату, що відповідатиме інтересам обох сторін. На основі визначень які є у науковій літературі, ми пропонуємо таке визначення поняття «сімейної медіації» – це процес вирішення сімейних конфліктів мирним шляхом, в якому незалежна третя сторона – медіатор сприяє покращенню комунікації учасників спору та допомагає прийняти зважені, задовільні рішення для кожної зі сторін. З метою висвітлення необхідності узаконення медіації в Україні автором розглянуто досвід зарубіжних країн у запровадженні інституту медіації, а саме в Німеччині, Англії, Данії та Фінляндії. В кожній із перерахованих країн медіація законодавчо закріплена як альтернативний спосіб вирішення спору. Також вивчена необхідність медіації у разі розлучення подружжя, яке має дітей, адже у таких випадках дитині необхідно пояснити прийняті батьками рішення, запевнити, що на її думку зважають, тим самим захистити дитину від психологічних травм. Варто констатувати, що використання сімейної медіації не тільки є необхідною умовою стимулювання процесу модернізації механізму захисту прав особи, адже завдяки відновленню нормальних взаємовідносин між учасниками спору зміцнюватиметься інститут сім'ї в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворецька Г.В. Соціологія: навч. посібник / за ред. Л.В. Денисенко. Київ: КНЕУ, 2002. 477 с.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Дата оновлення: від 06.02.2018 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.
3. Бондаренко-Зелінська Н.Л. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів. 2016.
4. Зозуль Т.В. Психологічні чинники конфліктів у молодій сім'ї. 2014. URL: <http://oaji.net/articles/2014/983-1415275112.pdf>.
5. Андреева В.Г. Роль органів опіки в разрешении семейных конфликтов. Сборник материалов международной научно-практической конференции / под ред. В.Ю. Сморгуневой. Москва: Издательский Дом «Алеф-Пресс», 2014. С. 32–34.
6. Поліщук М.Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. Держава і право. Юридичні і політичні науки. 2014. Вип. 65.
7. Резнікова В.В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2012. URL: file:///C:/Users/Booom!/Downloads/VKNU_Yur_2012_90_5.pdf.
8. Проект Закону про медіацію № 3665 від 17.12.2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.
9. Єрмоєнко Г.В. Медіація як спосіб вирішення суперечок. URL: http://www.training.com.ua/live/interview/Mediatsiya_yak_sposib_virishennya_superechok.
10. Йосипенко С.Т. Перспективи інституціоналізації сімейної медіації у приватно-правових відносинах. Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія Право. 2017. № 3(15). URL: <http://visnyk.iful.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/30.pdf>.
11. Демчук А., Яворська О. Медіація в сімейних спорах. URL: <http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1835/1/2%20javorska%2C%20demchuk.pdf>.
12. Український центр медіації. URL: <http://www.ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/misiia-i-zadachi-tsentru>.
13. Гаро А.О. Медіація у сімейних спорах – переваги для сторін та адвокатів. URL: http://protokol.com.ua/ru/mediatsiya_u_simeynih_sporah_perevagi_dlya_storin_ta_advokativ/.
14. Ханюкова І. А. Сімейна медіація. Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів юридичного факультету, м. Суми. 2013. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/19886861.pdf>.
15. Сергієнко О. В. Доцільність застосування сімейної медіації. 2017. URL: http://protokol.com.ua/ua/dotsilnist_zastosuvannya_simejnoi_mediatsii/